

The content of reading textbooks for primary school students is analyzed, and the insufficient number of works about health is noted. The experimental methodology for the formation of students' health competence through children's literature using IT is based on the following stages of work: selection of works aimed at forming health values; identification of key health values that are emphasized in the works; development of effective methodological models and tools for their analysis; use of digital applications and interactive methods to improve the efficiency and effectiveness of the educational process; development of interactive materials such as posters, infographics, etc.

The article identifies effective pedagogical conditions that contribute to solving the problem: regular classes aimed at studying health-promoting works; systematic organization of educational activities and family involvement in the health-promoting education of students; use of interactive technologies, innovative teaching methods, and digital resources; use of an activity-based approach as a key aspect of health-promoting education of primary school students.

Key words: *health-saving competence, language and literary education, children's literature, works on health, information technology.*

УДК 1:374]:929 (477)

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.11>

Кліваденко Н. І.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФА ВОЛОДИМИРА ШИНКАРУКА

У статті розглянуті історико-філософські погляди В. Шинкарука на позашкільну освіту, громадянське виховання та його зверненість до проблем громадянського суспільства.

Зазначено, що негативні тенденції індустріалізації суспільства, проігноровані радянською ідеологією, спровокували занепад духовної культури та освіти в пострадянських державах, зокрема і в Україні. Ця проблема в розвинених країнах додалася кардинальними діями та рішеннями – інвестуванням в людину, освіту, науку, культуру людського спілкування тощо.

Встановлено, що, на думку українського науковця В. Шинкарука, теоретичні основи зумовлені принципово новими завданнями, які ставить сучасність як перед філософською громадськістю, так і перед академічною філософською наукою загалом щодо реалізації програми в побудові нового суспільства в Україні. Філософія повинна забезпечити науково-теоретичні основи для здійснення державної діяльності в цьому аспекті. Побудова правової держави і громадянського суспільства вимагає осмислення та використання вагомих здобутків сучасності для суспільно-історичного втілення національної програми творення української державності.

Доведено, що філософська спадщина В. Шинкарука охоплює й історико-філософські дослідження, і проблеми антропології, і духовну та культурну складову людського буття, і соціально-політичний аспект її існування. Його філософія на сьогодні не втрачає значущості ні у теоретико-методологічному, ні в історико-філософському, ні в культурологічному аспектах. Володимир Шинкарук є яскравим представником напруженого духовного життя національної філософської традиції.

Філософія Володимира Іларіоновича демонструє не просто спорідненість та відповідність української філософії світовій філософській думці, а її унікальність, особливість, глибину та актуальність української філософії.

Ключові слова: *громадянське суспільство, освіта, просвітництво, культура, виховання, розвиток, світогляд.*

У сучасних умовах для розвитку позашкільної освіти важливого значення розробка теоретичних основ, серед яких окрема увага приділяється філософській думці.

Важливе значення набувають роботи українського філософа, академіка НАН України, професора Володимира Іларіоновича Шинкарука.

Позашкільна освіта, громадянське суспільство сьогодні неможливі без вольових зусиль соціуму та інтелектуального потенціалу. «Можна стверджувати, – пише В. Шинкарук, – що тільки інтелектуально й душевно багата особистість здатна гідно репрезентувати свій час, свій народ, національну культуру, державу» [1, с. 73]. І тільки сукупний інтелект нації здатний творити достойне поле «суспільної життєдіяльності».

В. Шинкарук у контексті розуміння позашкільної освіти, громадянського суспільства, демократичної держави зазначає, що для звершення правової держави та реалізації своєї свободи важливе значення має участь громадян у житті держави через вибори. Для цього необхідно, щоб особа, яка здійснює свій вибір, і той, хто претендує на право бути обраним, «мають вести себе не як приватні особи, а як громадяни» [2, с. 330] і усвідомлювати, що свобода в політичному плані містить у собі відповідальність за здійснений вибір.

В. Шинкарук у свій погляд повертає не тільки до необхідності політичних та економічних перетворень, а також привертає увагу громадськості на проблеми культури, освіти і виховання. Проблема, з якою зіткнулася незалежна Україна, на думку В. Шинкарука, є наслідком відсутності реакції колишнього Радянського Союзу на нівелювання негативних тенденцій індустріалізації суспільства та відсутності програм для формування та розвитку молодіжної культури і реформування в освіті. «Головний недолік виховання і освіти

в колишньому СРСР – підміна виховання справжньої духовності ідеологічним «натаскуванням» [2, с. 334]. Бездуховна риторика ідеологічної ситуації Радянського Союзу втілювала соціально-егоїстичні інтереси та бездуховність держави.

Українська спільнота стикнулася з суперечністю, породженою індустріалізацією суспільства. Домінування міської культури та витіснення традиційної сільської культури провокує, на думку Володимира Іларіоновича, такі суперечливі тенденції:

– «відрив виховання від праці: а) в дітей, б) батьків». Ця тенденція провокує такі негативні наслідки, як «відставання у формуванні вольових здібностей» та втрату ідеалу чоловіка і батька у молодого покоління;

– втрата виховної місії сім'ї через зростання кількості неповних та малодітних сімей;

– тенденція до акселерації запитів і потреб молоді та потреби в задоволенні їх потреб призводить до формування споживацького ставлення до світу;

– денационалізація, сцієнтизація та технізація школи провокує витіснення національної складової освіти та її деформацію;

– «виконання якісних змін у способі буття (в досвіді) старшого і молодшого поколінь, «батьків і дітей». Досвід батьків багато в чому вже не може бути наставництвом (істиною) для дітей. Загострення суперечностей між різними генераціями» [2, с. 333].

Як зазначає В. Шинкарук, негативні тенденції індустріалізації суспільства, проігноровані радянською ідеологією, спровокували занепад духовної культури та освіти в пострадянських державах, в тому числі і в Україні. Ця проблема в розвинених країнах долалася кардинальними діями та рішеннями – інвестуванням в людину, освіту, науку, культуру людського спілкування та ін. Сучасні українські реалії вимагають задля подолання духовної кризи у вітчизняній освіті та культурі «...глибокого дослідження закономірностей, форм і способів становлення духовного світу в людині в дитинстві, у підлітковому віці, в юності» [2, с. 334].

Володимир Іларіонович звертався у своєму філософуванні до спроб розв'язання вищезазначених проблем. У В. Шинкарука серед неопублікованих робіт є дослідження визначення особливостей свідомості у юнаків Г. Гегеля. Вітчизняний науковець констатує, що важливе місце у філософії німецького діалектика займає питання про вікові особливості людської свідомості, в тому числі і в юнацькому віці.

Як вказує В. Шинкарук, за Г. Гегелем, характерною ознакою переходу у вік юнацтва є «пробудження громадянських почуттів і формування морального ідеалу суспільних відносин» [3, с. 326]. Особливість юнацького віку полягає в тому, що юність зосереджена на внутрішньому житті людини. Щодо зовнішнього світу юність характеризується протиставленням себе до дійсності. Юність спрямована в майбутнє, тому теперішнє насприймається як дійсне. Лише майбутнє як світ мрій, надій і сподівань є дійсним і необхідним для юнаків.

Світ теперішнього для юнака є чимось випадковим, залишаючи право на істинність та благо за молодою людиною. У гегелівській філософії завданням юнацтва визначається необхідність здійснення діалектичної єдності внутрішнього юнацького світу та світу зовнішнього дійсного до розуміння субстанціональності світу як такого. Така діалектика, за Г. Гегелем, можлива тоді, коли юнак віднаходить сутність своєї діяльності через вироблення для діяльності необхідного уміння. І тільки тоді юнак переходить на рівень «об'єктивної духовності», тобто переходить у вік зрілості. «Перехід від юнацтва до зрілості, – пише В. Шинкарук, – Гегель пов'язує з входженням юності в практичне життя, де він вимушений вийти із свого ідеального світу і зайняття практичними «дрібницями», стати діяльним для інших» [3, с. 327–328]. Тобто ступаючи на шлях практичного перетворення світу людина стає дорослою.

Володимир Іларіонович надавав важливого значення суспільно-продуктивним силам людини, що формують продуктивні сили суспільства. На сьогодні, як акцентує вітчизняний філософ, продуктивні сили сучасної людини виражаються через сукупність знань, інформації. Саме інформативність, в тому числі і наукова, дає практичне освоєння природи.

В. Кушерець вказує, що «повертаючись до значення знання в природі людини й суспільства, В. Шинкарук постійно наголошував, що людина настільки є людиною, наскільки вона містить в собі знання. Фізично людина є істотою тваринного світу, а духовно вона народжена від знання. І саме це знання вона використовує для самореалізації. Яка ж головна мета повинна домінувати в людині? – запитує В. Шинкарук і дає відповідь: бути самим собою. Що ж означає бути «самим собою»? Зі старослов'янської мови навіть Бог Ягве перекладається буквально «Я є» (старослов'янською – «аз єсмь»). Людина може сказати «Я є» лише завдячуючи своїм знанням. Я є те, що я знаю, я є те, що завдяки набутим знанням може перевершити самого себе. І соціально людина орієнтується завдяки знанню. Без знань вона не може бути вільною, незалежною, навпаки, вона стає закріпаченою» [6, с. 222]. Саме знання у В. Шинкарука є тим підґрунтям, що дозволяє людині осягнути цінності життя, природи, суспільства, держави.

Отже, В. Шинкарук виходить на проблеми філософії освіти: на проблему гуманізації освіти, визначення вимог до формування вчителя, самовдосконалення особистості, з'ясування вікових особливостей у формуванні особистості та ін.

Його філософські ідеї щодо освіти залишаються актуальними і на сьогодні та мають продовження в сучасній вітчизняній філософії освіти. Так, наприклад, В. Андрущенко, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України в роботі «Світлий пам'яті вчителя» розгортає філософсько-освітні

ідеї В. Шинкарука «...відповідно до з сучасних соціокультурних, економічних і політичних реалій» [7, с. 18] в Україні та світі.

В. Андрущенко звертається до питання ролі вчителя у формуванні особистості, громадянина, суспільства. «Бо саме вчитель покликаний формувати особистість людини для майбутнього. Він... не той, хто когось навчає, а той, хто допомагає людині стати самим собою. Професія вчителя вічна, як світ, і в усі часи вона вимагала, щоб педагог, усвідомивши себе як людську особистість, як вихователя і як фахівця-предметника, щедро сів вічне, добре, справедливе, а з часом збирав врожай у вигляді своїх учнів – талановитих, великих і достойних громадян незалежної держави» [7, с. 18].

Київський вчений приділяв багато уваги політичному просвітництву. «Значущість політичного просвітництва, – пише В. Кушерець, – В. Шинкарук пов'язував з невідокремленістю людини від політики. Він часто повторював, що можна бути непричетним до політичної діяльності, але завжди від неї залежати, бо вона переважно визначає життя громадянина» [6, с. 220]. Політична грамотність, на думку В. Шинкарука, забезпечує розуміння політики як засобу забезпечення суспільного блага для громадян, що є вихідним принципом в побудові правової та демократичної держави та громадянського суспільства.

Отже, філософська спадщина В. Шинкарука охоплює й історико-філософські дослідження, і проблеми антропології, і духовну та культурну складову людського буття, і соціально-політичний аспект її існування. Його філософія на сьогодні не втрачає значущості ні у теоретико-методологічному, ні у історико-філософському, ні у культурологічному аспектах. В. Шинкарук є яскравим представником напруженого духовного життя національної філософської традиції.

Філософія Володимира Іларіоновича демонструє не просто спорідненість та відповідність української філософії світовій філософській думці, а й унікальність, особливість, глибину та актуальність української філософії.

Як зазначає В. Ярошовець, «історико-філософське звернення до філософії В. Шинкарука в жодному разі не перетворює її на минуле. Навпаки, воно ще раз засвідчує її актуальність для сьогодення, залишаючи за її автором радше статус співрозмовника, ніж творця одного з потужних філософських нарративів минулого» [5, с. 52].

За програмою філософії В. Шинкарука, якої він притримувався, розвивав та поширював як у собі так і в суспільстві. «Філософія, – пише він, – ...форма теоретичного розвитку світогляду. Кожна суспільно сформована людина, оскільки вона володіє свідомістю, – володіє і світоглядом, а оскільки вона розмірковує про ці предмети, вона – «філософствує». «Професійна» філософія виникла і розвивалася у міру «професійного» пізнання, науки, перетворюючи в предмет своїх досліджень світоглядну проблематику, таку, що стає щоразу складнішою з суспільним прогресом, опираючись при цьому не тільки на досягнення окремих наук, але й всієї людської культури. Будь-який світогляд відображає дійсність крізь призму життєвих цілей і соціальних інтересів людини суспільної» [4, с. 321].

Отже, філософія В. Шинкарука є формою теоретичного розвитку його світогляду та відображенням його дійсності крізь призму його життєвих цілей та соціальних умов його існування й має вагомe значення для позашкільної освіти.

Використана література:

1. Шинкарук В. І. Сучасні історичні реалії і філософія. Вибрані твори : у 3-х т. Київ : Український Центр духовної культури, 2004. Т. 3. Ч. 1. С. 72–80.
2. Шинкарук В. І. Вибори і права людини. Вибрані твори : у 3-х т. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. Т. 3. Ч. 2. С. 330–337.
3. Шинкарук В. І. Гегель об особенностях юношеского сознания (тезисы). Вибрані твори : у 3-х т. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. Т. 3. Ч. 2. С. 327–329.
4. Шинкарук В. І. Наука, философия и мировоззрение как формы общественного сознания. Вибрані твори : у 3-х т. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. Т. 3. Ч. 2. С. 321–322.
5. Ярошовець В. І. Історико-філософська парадигма Володимира Шинкарука : антропологічні мотиви. *Екзистенційні виміри філософсько-антропологічного пізнання : творча спадщина В. Шинкарука* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14 квітня 2011 р. Київ : Товариство «Знання» України, 2011. С. 51–57.
6. Кушерець В. Наукове та духовне просвітництво у творчості та діяннях академіка НАН України В. І. Шинкарука. *Філософські діалоги*. Філософсько-антропологічні читання : творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення. Ч. 1. Вип. 4 : зб. наук. праць. Київ. 2010. С. 219–233.
7. Андрущенко В. П. Світлий пам'яті вчителя. *Екзистенційні виміри філософсько-антропологічного пізнання : творча спадщина В. Шинкарука* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14 квітня 2011 р. Київ : Товариство «Знання» України, 2011. С. 18–24.
8. Биковська О. В. Позашкільна освіта : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.
9. Биковський Я. Т. Педагогічні умови діяльності гуртків закладів позашкільної освіти. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2020. 148 с.

References:

1. Shynkaruk V. I. (2004) Suchasni istorychni realii i filosofia. [Modern historical realities and philosophy]. Vybrani tvory : u 3-kh t. Kyiv : Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury. T. 3. Ch. 1. S. 72–80 [in Ukrainian].
2. Shynkaruk V. I. (2005) Vybery i prava liudyny. [Elections and human rights]. Vybrani tvory : u 3-kh t. Kyiv : Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury. T. 3. Ch. 2. S. 330–337 [in Ukrainian].

3. Shinkaruk V. I. (2005) Gegel ob osobennostyakh yunosheskogo soznaniya (tezisi) [Hegel on the Peculiarities of Youthful Consciousness (Theses). *Vibrani tvori : u 3-kh t.* Kyiv : Ukraïnskii Tsentр dukhovnoi kulturi. T. 3. Ch. 2. S. 327–329 [in Ukrainian].
4. Shinkaruk V. I. (2005) Nauka, filosofiya i mirovozzrenie kak formi obshchestvennogo soznaniya [Science, philosophy and worldview as forms of social consciousness]. *Vibrani tvori : u 3-kh t.* Kyiv : Ukraïnskii Tsentр dukhovnoi kulturi. T. 3. Ch. 2. S. 321–322 [in Ukrainian].
5. Iaroshovets V. I. (2011) Istoryko-filosofska paradyhma Volodymyra Shynkaruka : antropohichni motyvy. [Historical and philosophical paradigm of Volodymyr Shynkaruk : anthropological motives]. *Ekzystentsiini vymiry filosofsko-antropohichnoho piznannia : tvorcha spadshchyna V. Shynkaruka : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 14 kvitnia 2011 r.* Kyiv : Tovarystvo «Znannia» Ukrainy. S. 51–57 [in Ukrainian].
6. Kusherets V. (2010) Naukove ta dukhovne prosvitnytstvo u tvorchosti ta dianniakh akademika NAN Ukrainy V. I. Shynkaruka [Scientific and spiritual enlightenment in the creativity and actions of the academician of the NAS of Ukraine V.I. Shynkaruka.]. *Filosofski dialogy. Filosofska-antropohichni chytannia : tvorcha spadshchyna V. I. Shynkaruka ta sohodennia.* Ch. 1. Vyp. 4 : zb. nauk. prats. Kyiv. S. 219–233 [in Ukrainian].
7. Andrushchenko V. P. (2011) Svitlii pamiaty vchytelia [Bright memory of the teacher]. *Ekzystentsiini vymiry filosofsko-antropohichnoho piznannia : tvorcha spadshchyna V. Shynkaruka : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 14 kvitnia 2011 r.* Kyiv : Tovarystvo «Znannia» Ukrainy. S. 18–24 [in Ukrainian].
8. Bykovska O. V. (2008) Pozashkilna osvita: teoretyko-metodychni osnovy. [After-school education: theoretical and methodological principles] : monografiya. Kyiv : IVTs ALKON. 336 s. [in Ukrainian].
9. Bykovskiy Ya. T. (2020) Pedahohichni umovy diialnosti hurtkiv zakladiv pozashkilnoi osvity. [Pedagogical conditions of activity of groups of foundations of post-school education]. Kyiv : IVTs ALKON. 148 s. [in Ukrainian].

N. Klivadenko. Extracurricular education in the scientific heritage of the Ukrainian philosopher Volodymyr Shinkaruk.

The article examines the historical and philosophical views of V. Shinkaruk on extracurricular education, civic education and his attention to the problems of civil society.

It is noted that the negative trends of the industrialization of society, ignored by the Soviet ideology, provoked the decline of spiritual culture and education in the post-Soviet states, including Ukraine. This problem in developed countries was overcome by radical actions and solutions – investing in people, education, science, culture of human communication, etc.

It has been established that, according to the Ukrainian scientist V. Shinkaruk, the theoretical foundations are conditioned by fundamentally new tasks that modernity poses both to the philosophical public and to academic philosophical science in general regarding the implementation of the program in building a new society in Ukraine. Philosophy should provide scientific and theoretical foundations for the implementation of state activities in this aspect. The construction of a legal state and a civil society requires the understanding and use of significant achievements of modernity for the socio-historical implementation of the national program for the creation of Ukrainian statehood.

It is proved that the philosophical heritage of V. Shinkaruk covers both historical and philosophical research, and the problems of anthropology, and the spiritual and cultural component of human existence, and the socio-political aspect of its existence. His philosophy today does not lose its significance either in the theoretical-methodological, historical-philosophical, or cultural aspects. V. Shinkaruk is a vivid representative of the intense spiritual life of the national philosophical tradition.

The philosophy of Volodymyr Ilarionovych demonstrates not only the kinship and correspondence of Ukrainian philosophy with world philosophical thought, but also the uniqueness, peculiarity, depth and relevance of Ukrainian philosophy.

Key words: *civil society, education, enlightenment, culture, upbringing, development, worldview.*